

ÚVOD DO PROBLEMATIKY

**ŠKOLIACI PROGRAM O MULTIKULTURALIZME A MOTIVÁCII
PRE UČITEĽOV ŽIAKOV STREDNÝCH ŠKÔL
POCHÁDZAJÚCICH ZO SOCIÁLNE ZNEVÝHODNENÉHO A
VÝCHOVNE MENEJ PODNETNÉHO PROSTREDIA**

©

PaedDr. Ingrid Zubková

Projekt PHARE
20030049950105-01-0001

Podpora integrovaného
vzdelávania Rómov

Publikácia vychádza ako výstup riešenia
projektu PHARE 2003 0049950105-01-0001
Podpora integrovaného vzdelávania Rómov
Aktivita 2

© PaedDr. Ingrid Zubková

Recenzent: PaedDr. Ján Cangár

EUROFORMES, s.r.o.

ISBN , \$!, - &* * !\$ \$!&

OBSAH

ÚVOD	6
1. VYMEDZENIE POJMU SOCIÁLNE ZNEVÝHODNENÉ A VÝCHOVNE MENEJ PODNETNÉ PROSTREDIE	9
2. VYMEDZENIE POJMU RÓMSKE ETNIKUM.....	12
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	17
ODPORÚČANÁ LITERATÚRA.....	19

ÚVOD

Predkladaný školiaci program, resp. obsah vzdelávania, má ambíciu prispieť k pochopeniu filozofie multikultúrnej výchovy v súčasnom svete. V prvej línii je určený pre stredoškolských učiteľov, ale určite ho privítajú (pretože bude súčasťou učebných textov) aj študenti vysokých škôl, učitelia základných škôl a iní záujemcovia, ktorí sa chcú dozvedieť základné údaje o kultúre a kultúrnych procesoch a o poznaní a vzájomnom pochopení iných kultúr.

Školiaci program bol zostavený kolektívom autorov na základe projektu Phare „*Podpora integrovaného vzdelávania Rómov*“, ktorý realizuje EUROFORMES, s. r. o., ALA BAMA, spol. s r. o., Súkromné gymnázium, bilingválne štúdium Žilina, Združenie mladých Rómov na Slovensku, o. z. pod odbornou gesciou Ministerstva školstva SR.

Naším cieľom je implementovať školiaci program o multikulturalizme a motivácii pre žiakov stredných škôl zo sociálne znevýhodneného prostredia študujúcich na vybraných stredných školách prostredníctvom pedagogických zamestnancov pôsobiach na stredných školách, ktorí majú absolvovať nami realizované školenie. Pre naše potreby budeme rozumieť pedagogickými zamestnancami učiteľov, vychovávateľov a majstrov odborného výcviku žiakov pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného a výchovne menej podnetného prostredia. Potreba naplnenia tohto cieľa je nutná z dôvodu, že i v súčasnom strednom školskom systéme sa neposkytujú dostatočné, resp. takmer žiadne informácie z oblasti Romológie (dejiny, kultúra – jazyk, literatúra, zvyky, tradície a pod.), čo môže vytvárať priestor pre vznik a fixovanie predsudkov a stereotypov u Rómov. Teda najodvážnejšou ambíciou projektu je všeobecné vydanie publikácie pre spomenutý typ škôl.

Predkladaným školiacim programom chceme v školách rešpektovať etnokultúrnu, sociálnu, jazykovú i psychickú odlišnosť rómskeho žiaka, ako i odlišnosť jeho životných perspektív a cieľov, inými slovami, máme ambíciu pomôcť odborným spôsobom odstraňovať bariéry, ktoré mu zvyčajne bránia dosiahnuť vyššie vzdelanie. Skutočnosť, že škola Rómom neposkytuje takmer žiadne informácie o vlastných dejinách a kultúre, je deficit, ktorý len prispieva k ich pocitu menejcennosti a ten sa vždy kompenzuje poruchami v správaní. A naopak i najväčšie snahy školy a učiteľa odborným spôsobom zmierňovať konflikty (či už v správaní alebo v prospechu) a intolerantné prejavy kvôli odlišnosti, môžu vychádzať nazmar, práve pre absenciu vedomostí o kultúre odlišnej rómskej národnostnej menšiny. Preto autori písali kapitoly zamerané na:

- I. opis sociálne znevýhodneného a výchovne menej podnetného prostredia a charakteristiku žiaka pochádzajúceho z takého prostredia;
- II. základné charakteristiky kultúry, vlastnú kultúrnu identitu a charakteristiky rôznych kultúrnych skupín žijúcich v našej krajine;
- III. na multikultúrnu výchovu, v ktorej charakterizujú takúto výchovu a jej hlavné ciele. Autori poukazujú na nevyhnutnosť multikultúrnej výchovy v našom školstve a pri integrácii rómskych žiakov;
- IV. na prostriedky a metódy tvorby protipredsudkovej klímy triedy ako dôležitej podmienky výchovy a vzdelávania žiakov. Cez rôzne interaktívne hry a aktivity autori predkladajú

- informácie o tom, ako sa zásadne mení situácia v triedach v dôsledku rôznorodých národností v našich školách;
- V. históriu rómskeho etnika od najstarších čias až po súčasnosť - od odchodu z pravlasti cez obdobie vlády Márie Terézie a vznik I. ČSR, II. ČSR a Slovenského štátu po súčasnosť; ďalej na charakteristické kvantitatívne a kvalitatívne znaky tradičnej rómskej rodiny a rómskej rodiny súčasnosti;
 - VI. špecifickú situáciu vo výchove a vzdelávaní Rómov; na osobitosti výchovy a vzdelávania rómskych žiakov zo sociálne znevýhodneného a výchovne menej podnetného prostredia
 - VII. komunikáciu uskutočňovanú vo výchovno-vzdelávacom procese – v škole, v rodine, mimo školy - o komunikáciu medzi učiteľom a žiakom, medzi žiakmi navzájom, vychovávateľmi a študentmi, medzi rodičmi a deťmi, ba i medzi učiteľmi a rodičmi, teda na praktické komunikačné zručnosti potrebné na predchádzanie a riešenie konfliktov a nežiaduceho správania žiakov v škole
 - VIII. motiváciu ako účinný prostriedok zvyšovania učebných výkonov a riešenia mnohých školských problémov a na špecifiká budovania, formovania a prejavov motivácie rómskych žiakov zo sociálne znevýhodneného a výchovne menej podnetného prostredia je základným predpokladom ich správnej výchovy a vzdelávania.

Praktické cvičenia autori zaradili k jednotlivým kapitolám s cieľom, aby sa všetky vedomosti precvičili v praxi, tak sa upevnili v pamäti, vytvorili sa nové skúsenosti, a tým i zručnosti.

Súčasť „programu“ tvorí metodický postup jednotlivých tréningových jednotiek každej témy. Pre naše účely tréningová jednotka znamená jednu a viac vyučovacích hodín. Obsahujú výchovné a vzdelávacie ciele a vytvorené vzdelávacie formy, metódy a prostriedky školiaceho programu.

Školiaci program o multikulturalizme a motivácii pre žiakov stredných škôl zo sociálne znevýhodneného prostredia má ambíciu pomôcť pri výchove k tolerancii, pri predchádzaní potenciálnym konfliktom a hlavne pripravovať mládež na priateľské spolužitie s členmi všetkých národností žijúcich v našej spoločnosti.

Želáme si, aby naša práca pomohla učiteľom žiakov pochádzajúcich z výchovne menej podnetného a sociálne znevýhodneného prostredia pri odstraňovaní alebo aspoň pri zmiernení intolerantných prejavov.

1. VYMEDZENIE POJMU SOCIÁLNE ZNEVÝHODNENÉ A VÝCHOVNE MENEJ PODNETNÉ PROSTREDIE

„Podľa najnovších prieskumov demografov žije na Slovensku 350 až 380-tisíc Rómov, čo predstavuje takmer 8 % všetkých obyvateľov Slovenska. Dve tretiny z nich sú integrovaní, ostatní žijú v osadách. Podľa demografa Borisa Vaňa toto číslo nehovorí o tom, koľko Rómov sa k rómskej príslušnosti hlási, ale koľko ich v skutočnosti je. Je to len kvalifikovaný odhad, ku ktorému sa Výskumné demografické centrum dopracovalo na základe sčítania obyvateľov v roku 1980, keď sám komisár určoval etnickú príslušnosť obyvateľov a údaje boli upresnené pomocou ďalších prognostických prieskumov“ (B. Vaňa, 2000).

Nasledujúce riadky sa budú venovať problematike jednej tretiny Rómov, ktorí žijú v osadách.

Spolužitie majoritnej spoločnosti s rómskym etnikom je problém etický, politický, zdravotný, ekonomický a sociálny, na ktorý je potrebné pozeráť sa z dvoch pohľadov:

- z pohľadu rómskeho etnika, ktoré má problémy pri „začleňovaní sa“ do majoritnej spoločnosti,
- z pohľadu majoritnej spoločnosti, ktorá má problémy v spolužití s rómskym etnikom.

Žiadna alternatíva, ktorá by sa dala realizovať so zámerom zlepšiť postavenie Rómov, nie je možná bez dosiahnutia určitej kvality vzdelania.

F. Godla (1999) konštatuje, že súčasné rómske etnikum z hľadiska pedagogiky charakterizuje napr.:

- rastúca tendencia k negramotnosti medzi mladými Rómami,
- klesajúca jazyková potencia v ovládaní, resp. používaní slovenského i rómskeho jazyka s nízkou slovnou zásobou, a z toho plynúca neschopnosť komunikovať a vyjadrovať sa,
- nedostatočná resp. žiadna motivácia detí a mládeže k vzdelávaniu, k osvojovaniu istých schopností, zručností a návykov,
- znižuje sa percento rómskej mládeže na stredných a vysokých školách,
- nezaujímajú rodičov o pozitívnu výchovu a vzdelávanie svojich detí,
- nízka alebo nijaká náročnosť na seba a svoje deti, t. j. hlboká pasivita a demotivácia,
- mnohé rómske rodiny sú demotivované a frustrované aj nepriaznivými vonkajšími okolnosťami, akými sú vysoká a dlhodobá nezamestnanosť, averzia majoritného okolia a pod.
- stagnujúce myslenie z hľadiska perspektívneho uvažovania o budúcnosti svojej a svojich detí,
- zaostalosť sociálneho prostredia, v ktorom často dominujú škodlivé postoje, názory, riešenia, zotrvačné zvyky, ktoré toto prostredie smerujú späť do stredovekej izolácie a primitívnosti,
- chýbajú pozitívne vzory pre deti a mládež zo samého rómskeho prostredia, ale negatívnych vzorov je viac ako dosť v ich bezprostrednej blízkosti.

Uvedené konštatácie F. Godlu i keď sú mimoriadne prísne, zároveň odhaľujú oblasti, v ktorých sa problémy Rómov v oblasti vzdelávania nezlepšujú.

Rómske dieťa zo sociálne znevýhodneného a výchovne menej podnetného prostredia má rovnaké predpoklady a východiskové pozície ako dieťa nerómske z takého istého prostredia. Špecifiká môžu byť spojené s genetickou výbavou Rómov, so zvláštnosťami výchovy v rómskej rodine, so

zvláštnosťami kultúry rómskej rodiny a dá sa predpokladať, že aj s materiálnymi podmienkami rómskej rodiny, ktoré sa však dajú identifikovať len v porovnaní s chudobnými rodinami nerómskeho pôvodu.

J. Langmaier a Z. Matějček (1974) sa na problém pozerajú z psychologického hľadiska. Podľa nich rómske deti vyrastajúce v rodine, ktorá je na nízkej sociokultúrnej úrovni, sú vystavené špecifickej forme psychickej deprivácie, a to kultúrnej deprivácii, ktorú chápú ako individuálnu depriváciu. **Kultúrnú depriváciu** (cultural deprivation) označujú **P. Hartl – H. Hartlová (2000, s. 107)** ako „*ochudobnenosť intelektového a najmä jazykového rozvoja, spôsobenú sociokultúrnym zaostávaním detí v rodinách málo vzdelaných rodičov alebo v prostredí s nízkou kultúrou, čo má závažné dôsledky pre možnosť ich vzdelávania*“. **Psychická deprivácia** je psychický stav, ktorý vzniká v takých životných situáciách, kedy nie sú u dieťaťa uspokojované jeho základné duševné potreby v dostatočnej miere dosť dlhú dobu. Objavuje sa najmä u detí z podnetovo chudobného prostredia (sociálne či emocionálne). Môže sa vyskytovať v rodine alebo v ústavnom zariadení. Navonok sa prejavuje citovou a intelektovou nevypelostou, vývojovou nerovnomernosťou a poruchami správania (**J. Průcha - E. Walterová - J. Mareš, 2003**).

Výchovnú zanedbanosť (educational neglect/negligence) autori **P. Hartl – H. Hartlová (2000, s. 681)** charakterizujú ako nedostatok kvalitnej výchovnej starostlivosti, v dôsledku ktorej dochádza k rozdielu medzi možnosťami jedinca a skutočnou úrovňou mentálneho a sociálneho rozvoja. Včasným preradením do iného prostredia možno u dieťaťa schodok vyrovnáť, oneskoreným zásahom je možné ho vyrovnáť čiastočne, najčastejšie v prostredí konfliktnej rodiny, alkoholizmu či kriminality rodičov. V tomto zmysle konštatujú aj **M. Zelina, V. Repaš a I. Pavlov (2003)**: „Sociálne znevýhodnenými deťmi a mládežou rozumieme deti a mladých ľudí, ktorí majú problémy v správaní, učení a postojoch, ktoré vznikli na základe dysfunkčných sociálnych podmienok.“

M. Zelina (1996, s.13) sa zamýšľa nad pojmom sociálne znevýhodnené prostredie takto: „Vlastne nevieme ani presne, čo to je sociálne znevýhodnené prostredie. Kde sú jeho hranice? Je sociálne znevýhodnené prostredie napríklad v rodine, kde podnikateľ otec a podnikateľka matka nemajú čas na dieťa? Je sociálne znevýhodneným prostredím, keď rodičia sú zástancami tvrdej, drastickej a náročnej výchovy svojich detí a vyžadujú od nich aj nemožné a trestajú ich preto, že nespĺňajú ich predstavy? Je sociálne znevýhodneným prostredím rómska bohatá rodina, kde sa matka dobre stará o deti? A náhodou, nie je sociálne znevýhodneným prostredím aj škola, v ktorej je žiak napomínaný a hnaný do výkonov za každú cenu? Alebo trieda, kde dieťa zo sociálne znevýhodneného prostredia je odložené obrazne do zadnej lavice a nikto si ho nevšimá a keď, tak len preto, aby sa mu vysmievali alebo ho trestali?“

Podľa Pedagogického slovníka (**Průcha et al., 1995, s. 203**) môžeme definovať **sociálne znevýhodneného žiaka** ako žiaka, ktorý „má v dôsledku svojho sociálneho postavenia obmedzený prístup k niektorým spoločenským či materiálnym statkom. Znakom týchto detí je psychická deprivácia – je to stav, ktorý vzniká v takých životných situáciách, keď nie sú u detí uspokojené jeho základné psychické potreby v dostatočnej miere a po dosť dlhý čas. Psychická deprivácia sa objavuje u detí z podnetovo chudobnejšieho prostredia. Navonok sa prejavuje intelektovou nevypelostou, vývojovou nerovnomernosťou a poruchami správania.“ **Žiak prichádzajúci zo sociálne znevýhodneného prostredia** je charakteristický tým, že prichádza do školy s výchovným a sociálnym deficitom. Výrazne

sa prejavuje u rómskych detí žijúcich v periférnych lokalitách. Takého žiaka najviac determinujú: sociálny, výchovný, kultúrno-rasový a lingvistický handicap.

Pôvod sociálneho handicapu je v rizikovom sociálnom rodinnom prostredí, v rurálnych osadových alebo mestských lokalitách, pričom rodina patrí do najnižších sociálnych vrstiev spoločnosti. Má negatívny vplyv na pozitívnu sociálnu emancipáciu v žiackom kolektíve a výrazne ovplyvňuje študijný prospech na základnej škole.

Pôvod lingvistického handicapu tkvie v tom, že deti sa rodia do rodinného prostredia, v ktorom je materinský jazyk v príslušnom dialekte. Vplyvom deficitu sú zábrany komunikovať, zlý študijný prospech a dochádzka do školy. Aj keď žiak komunikuje v úradnom – slovenskom jazyku, jeho slovník je chudobný, nesprávne používa gramatiku, problémy spôsobuje aj jazyková necitlivosť k jemným významovým diferenciaciám a obmedzenejšie schopnosti používať v konkrétnych situáciách štandardné komunikačné vzorce (Vágnerová, 1999).

Sociálny, výchovný a lingvistický handicap je podľa Skuttnaba (1993), koherentný. Nedá sa objektívne presne určiť, ktorý z nich viac či menej ovplyvňuje školský výkon žiaka a jeho emancipáciu v žiackom kolektíve.

Žiak z výchovne menej podnetného prostredia pochádza z prostredia s nízkou kultúrnou úrovňou, psycho-sociálnych vzťahov a absenciou výchovnej starostlivosti rodičov o dieťa. Pri ich výchove Zelina (1996) navrhuje:

- a) **zmenu filozofie výchovy**, kde sa najmä kladie dôraz na citovú výchovu, na motiváciu, tvorivosť a hodnotiace myslenie a menej sa zdôrazňuje pamäťové zvládnutie učebnej látky. Tak ostane viac priestoru pre osobné vzťahy medzi pedagógom a dieťaťom, viac času pre riešenie dôležitých životných problémov týchto detí.
- b) **zmenu prístupu k výchove**. Existujú štyri prístupy o ktorých Zelina (1996) hovorí:
 - **biofyziologický prístup**, ktorý rešpektuje postihnutie, chorobu dieťaťa a na tomto základe modifikuje výchovu. Patrí sem aj genetická predurčenosť, čo napr. pri incestuálnych zväzkoch u rómskych detí môže hrať významnú úlohu podobne ako strava, alkohol a toxicita prostredia u detí zo zlého sociálneho prostredia.
 - **psychoanalytický prístup**, ktorý stavia na kauzalite, zdôrazňuje význam výchovy v ranom detstve, akcentuje problém prístupu k výchove.
 - **behaviorálnym prístupom** navrhuje všímať si symptómy, prejavy, teda správanie sa ako také a snaží sa ho ovplyvniť.
 - **humanistický prístup**, ktorý si všíma najmä prežívanie, skúsenosti týchto detí a výchova v tomto systéme je zameraná na aktuálne prežívanie, city, motiváciu a najmä na tvorenie si budúcnosti.

M. Mesárošová (1999, s. 19-20) charakterizuje deti z výchovne menej podnetného prostredia ako deti, ktoré môžu pochádzať z odlišného prostredia. „Jednak sú to rodiny s nižším vzdelaním, nižším príjmom, jednak to môžu byť rodiny zanedbávajúce výchovu detí z rôznych príčin. Alarmujúci je fakt, že znevýhodnenosť pretrváva od narodenia často počas školského vývinu dieťaťa. Prejavuje sa rozličnými znakmi:

- *výskyt defektov počas narodenia, ktoré sú spojené s nižšími výkonmi v testoch inteligencie, môžu byť zapríčinené nedostatočnou prenatálnou a postnatálnou starostlivosťou,*
- *nedostatok vedomosti rodičov o výchovných metódach – matky sú voči deťom nepozorné, neodpovedajú dieťaťu, používajú zlý rečový vzor, majú neorganizovanú domácnosť,*
- *deti majú nedostatok vedomostí o svete vzhľadom na to, že rodičia sa im nevenujú, neberú ich na výlety, nekupujú im knihy atď.,*
- *nedostatočná je motivácia detí podať výkon v škole, čo súvisí so vzormi v rodine,*
- *nízke profesijné aspirácie,*
- *nízke sebahodnotenia.“*

Záverom – dieťa zo sociálne znevýhodneného a výchovne menej podnetného prostredia nemá na primeranej úrovni uspokojované základné potreby. Dôsledky tejto psychickej, resp. kultúrnej deprivácie sa prejavujú v zaostávaní jeho vývinu, a to najmä mentálneho, sociálneho, emocionálneho a profesionálneho.

2. VYMEDZENIE POJMU RÓMSKE ETNIKUM

Aj keď Rómovia žijú na území našej republiky už niekoľko storočí, sú pre veľkú väčšinu ostatného obyvateľstva stále neznámi v zmysle spôsobu života, rodových tradícií, spôsobu myslenia a nazerania na svet.

Rómovia sa u väčšinového obyvateľstva vnímajú ako celok, a to celok negatívne sa správajúci, bez toho, aby bola sebamenšia snaha či chuť o ich hlbšie poznanie. To má samozrejme mnoho príčin. Jednou z nich je i pozornosť venovaná iba negatívnym javom bez náznakov vysvetľujúcich komentáre zo strany novinárov a publicistov. Táto neinformovanosť súvisí i s tým, že záujem bádateľov o život a kultúru rómskeho obyvateľstva vznikol pomerne nedávno. Ak nepočítame niekoľko prác z medzivojnového obdobia prvej republiky, skutočný systematický výskum tejto etnickej skupiny začal až v päťdesiatych rokoch uskutočňovať Národopisný kabinet akadémie vied.

Historické pramene potvrdzujú, že Rómovia vždy boli odlišní od majoritnej spoločnosti a mali nízke sociálne postavenie. V súčasnosti žijú rozptýlení po celom svete a sú naďalej v mnohých smeroch odlišní od majoritnej spoločnosti.

Zamyslíme sa na chvíľu nad problémom pomenovania skupiny Rómov žijúcich na území Slovenska. Slovo Cigán začali používať Gréci v 10. storočí. Samotní Rómovia ho vo svojom jazyku nepoužívajú. Užívajú ho väčšinou len pri rozprávaní v slovenskom jazyku. Príslušníci rómskej inteligencie a stredných vrstiev dlho presadzovali termín Róm. Mimochodom, v rómštine znamená Róm muža, manžela a Romňa ženu, manželku.

Významným medzníkom v novodobých dejinách Rómov na Slovensku je 9. apríl 1991, kedy vláda SR prijala Zásady vládnej politiky SR k Rómom, čím im bola priznaná etnická svojbytnosť na úrovni ostatných etnických minorít žijúcich na území SR, t. j. boli v súčasnej terminológii uznaní za národnosť.

Ak by sme sa pozreli do Krátkeho slovníka slovenského jazyka (**Kačala et al., 1988, s. 222**) vedľa výrazu *národnosť* by sme našli: 1. Príslušnosť k národu; 2. Menšinový národ alebo časť národa žijúca mimo svojho štátu a 3. Spoločenstvo ľudí so spoločným jazykom, územím a ekonomickým životom pred historickým vznikom národa. V legislatíve SR (ústava, parlamentné komisie a pod.) sa okrem pojmu „národnosť“ používa aj slovné spojenie „*etnické skupiny*“. Slovník cudzích slov (**Petráčeková et al., 1997, s. 253**) vysvetľuje slovo gréckeho pôvodu *etnický* ako týkajúci sa národnosti, národa, etnika a teda *etnikum* sa chápe ako týkajúci sa národnosti, národa, etnika a teda etnikum sa chápe ako súbor alebo skupina ľudí rovnakej etnickej príslušnosti. Aj keď rozdiel medzi pojmami „národnosť“ a „etnické skupiny“ nie je jasný, isté je, že pod pojmom „etnické skupiny“ rozumieme Rómov, ktorých takto odlišujeme od ostatných etnických minorít resp. národností na Slovensku.

Prínosnou je práca **Marušiakovej (1985)**, ktorá hovorí, že Rómovia nie sú homogénnou etnickou skupinou, ako to uvádza **Horvátová (1980)**. Marušiaková skúmala spoločenstvá Rómov, ktoré vymedzila ako societu, združenú na príbuzensko-lokálnom základe. Diferencujúcim znakom rómskych skupín je skupinové etnické povedomie, používanie skupinového jazyka, jednotný spôsob života, rovnaký spôsob obživy, samospráva a orgány moci v skupine, rešpektovanie izolovanosti a

svojráznosti iných skupín, vnútorná solidarita a vnútorné blízke priateľské vzťahy, skupinové normy a jednotné hodnotové orientácie.

Proces spoločenskej integrácie, úsilie o sociálny a kultúrny vzostup Rómov, viedli k výraznej vnútornej diferenciacii tejto populácie. Uvádza to tiež **Hubschmannová (1972)** a **Turčinová (1970)**.

Prvú skupinu tvorí výrazne negatívne sa prejavujúca skupina. Ide o neintegrovaných Rómov, ktorí bývajú v izolovaných zdravotne a sociálne rizikových lokalitách – osadách. Nepracujú, deti pravidelne nenavštevujú základné školy, je u nich typická nízka ašpiračná úroveň a rozšírený analfabetizmus, páchajú trestnú činnosť. Domnievame sa, že táto skupina predstavuje menšiu časť rómskej populácie, ale i tak, negatívny spôsob ich života vedie majoritné spoločenské nesprávne k utváraniu predstáv o celom etniku, čím sa udržiavajú nepriaznivé názorové stereotypy. Konštatuje to aj **Dávidová (1995)**.

Druhá skupina nastúpila cestu spoločenskej integrácie. Sú to neproblémoví Rómovia (40 %) bez vyššieho vzdelania, ktorí však pracujú a žijú kultúrne. Môžu mať aj nerómskeho partnera (**P. Bakalář, 2004**). Ich spôsob života nesie so sebou niektoré historicky podmienené zvláštnosti. Na jednej strane u nich dochádza k narušeniu tradičných vzťahov k tradičnému rómskemu prostrediu, na strane druhej nové vzťahy k nerómskemu okoliu neboli naviazané a neboli plne prevzaté a osvojené spoločenské normy majority. Charakterizuje ich preceňovanie vonkajších prvkov materiálnej kultúry, vzdelanie je v ich hodnotovom rebríčku stále „dole“.

Ako *tretiu skupinu* a zároveň poslednú uvedieme najviac integrovanú skupinu. Táto skupina sa snaží o plnú spoločenskú emancipáciu a zvýšenie prestíže tak, ako to ich životu, práci a mysleniu zodpovedá. Mnohokrát však ani táto skupina nie je svojím okolím prijatá, stretávajú sa s odmietaním, podozrievaním, osočovaním a diskrimináciou. Cítia ako krivdu, že ich niekto posudzuje podľa malej skupiny a že ich snahy nie sú spoločnosťou spravodlivo hodnotené. A preto je mnoho prípadov, keď sa vyspелí Rómovia dištancovali od tých „melalo Roma“ (špinavých Rómov), v snahe, aby ich zlá povesť nepoškodila ich obtiažne získanú sociálno-ekonomickú a spoločenskú prestíž. Nedá nám ale nespomenúť, že rómski jedinci, ktorí žijú iným spôsobom, ako tradičná rómska komunita, nie sú ňou tolerovaní a sú z nej vylúčení a odsudzovaní.

P. Hlubocký (1992) na základe vlastných výskumov tvrdí, že všetkých Rómov možno zatriediť do niektorej z piatich sociálnych skupín:

- vodcovia – králi, vajdovia a ich zástupcovia,
- rómska elita – vzdelaní a úspešní Rómovia – hudobníci, učitelia, lekári, kvalifikovaní remeselníci,
- adaptovaní Rómovia – ľudia so stálym zamestnaním, vykonávajúci prevažne nekvalifikované práce, často žijú asimilovane medzi nerómskym obyvateľstvom,
- rómski bezdomovci – vychovaní najmä v domovoch, neschopní asimilácie v rómskom, ale aj v nerómskom prostredí,
- rómsky lumpenproletariát – ľudia pôvodne žijúci v osadách, resp. kočovným spôsobom, v súčasnosti voľne migrujúci po sieti príbuzných, pracujú len príležitostne, často žijú z podpory, z hľadiska kriminality sú vysokorizikoví

Rómovia sa od ostatného obyvateľstva SR odlišujú svojimi etnickými, kultúrnymi, sociálnymi a ekonomickými charakteristikami – to je najčastejšie vymedzenie Rómov v materiáloch slovenskej majority.

Bačová (1991) uvádza ako jednu z príčin reálnej odlišnosti Rómov ich odlišný historický vývin. **Hubschmannová (1976)** konštatuje, že nízke sociálne postavenie rómskeho etnika, ako jeho odlišnosť, sa odvíja od ich historického postavenia etnickej kasty. Bačová ďalej hovorí o ďalších odlišnostiach Rómov, ktoré sa prejavujú v antropologických znakoch, v antropologickom type, ktorý nesie stopy antropologickej diferenciácie Indov. Ďalšie znaky, podľa autorky, nadobúdajú podobu kultúrnej odlišnosti – jazyk, normy, hodnoty, spoločný historický osud a jeho prežívanie.

Vágnerová (1999) znaky odlišnosti Rómov zhrnula do dvoch skupín:

- a) *Antropologické znaky*, ktoré sa prejavujú odlišnosťou zovňajšku. Nápadne pôsobí dospievanie Rómov, ktoré má, podľa autorky, za následok skorší vznik partnerských vzťahov a s tým spojené rodičovstvo. Rómska komunita je typická nízkym priemerným vekom, najväčšiu časť tvoria deti, starších ľudí je relatívne málo. Príčinou môže byť nielen vysoká pôrodnosť, ale hlavne zlý zdravotný stav tejto populácie daný životným štýlom (**Sutterland, 1992**). Nakoniec, aj iné výskumy poukázali na nevyhovujúcu hygienu Rómov zo sociálne znevýhodneného prostredia a ich kaloricky a biologicky nedostatočnú výživu. Autorka ďalej uvádza, že niektoré rozdiely v správaní a prežívaní Rómov vyplývajú i z odlišnosti vrodených dispozícií, ktoré nie je možné zmeniť.
- b) *Etnické znaky* (vlastný jazyk, normy, hodnoty, kultúra, tradičný spôsob života), ktoré spolu s pokračujúcou integráciou postupne miznú.

Teda môžeme povedať, že odlišnosť Rómov je majoritou vnímaná najmä ako antropologická a jazyková odlišnosť.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- BAČOVÁ, V. 1991.** Hľadanie rómskej identity. In: *Sociológia*, 1991, č. 1-2, s. 139-147.
- BAKALÁŘ, P. 2004.** *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004.
- DÁVIDOVÁ, E. 1995.** *Cesty Romů – Romano Drom 1945 – 1990*. Olomouc: PedF UP, 1995.
- DAVIDOVÁ-TURČINOVÁ, E. 1970.** K vymezení a specifitě současného cikánského problému v Československu. In: *Sociol. časopis*, 1970, č. 1, s. 29-41.
- GODLA, F. 1999.** Kapitoly z pedagogiky pre výchovu a vzdelávanie rómskych žiakov. 1. časť. In: *Ternipen: kultúrno pedagogický dvojmesačník*, 1999, č. 9-10, s. 6-8.
- HARTL, P. - HARTLOVÁ, H. 1999.** *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 776 s. ISBN 80-7178-303-X.
- HLUBOCKÝ, P. 1992.** Transkultúrne rómske špecifiká v psychiatrickej diagnostickej tvorbe. In: MÁTHÉ, R (ed.): c. d. 1992, s. 30-39.
- HORŇÁK, L. 2005.** Rómsky žiak v škole. Prešov: PF PU, 2005.
- HORVÁTOVÁ, E. 1980.** Charakteristika cigánov z hľadiska etnických vývojových kategórií. In: *Národopisné informácie*. Bratislava, NU SAV, 1980, č. 3, str. 284-293.
- HŮBSCHMANNOVÁ, M. 1972.** Kto jsou Romové. In: *Nový orient*, 1972, 5, s. 144-148.
- HŮBSCHMANNOVÁ, M. 1976.** Romové ve světě. In: *Demografie*, roč. 18, 1976. s. 226-232. Prameň: MANN, A. B: Neznámi Rómovia. Bratislava: Ister Science Press, 1992, s. 32.
- KAČALA, Š. et al. 1988.** *Krátký slovník slovenského jazyka*. Bratislava: SAV, 1988.
- LANGMEIER, J. – MATĚJČEK, J. 1974.** *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum, 1974.
- MARUŠIAKOVÁ, J. 1985.** *Súčasný etnokultúrny procesy vo vybraných spoločenstvách cigánskeho etnika. Kandidátska dizertačná práca*. Bratislava: FF UK, 1985.
- MESÁROŠOVÁ, M. 1999.** Rozvíjanie osobnosti detí z výchovne menej podnetného prostredia: Vhodné stratégie a programové prístupy. In: *Perspektívy edukácie žiakov z výchovne menej podnetného prostredia: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie v Prešove*. Prešov: PF PU, 1999. s. 70-83.
- PETRÁČKOVÁ, V. – KRAUS, J. 1997.** *Slovník cudzích slov*. Bratislava: SPN, 1997.
- PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. 2003.** *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003.
- PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. 1995.** *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995.
- ŘÍČAN, P. 1998.** *S Romy žít budeme-jde o to jak*. Praha : 1998.
- SUTHERLAND, A. 1992.** *Gypsies and health care*. West. J. Med., 157, 3, s. 276-280.
- SKUTTNAB, K. T. 1993.** *Jazyk, negramotnosť a menšiny*. Bratislava: MRG, 1993.
- VÁGNEROVÁ, M. 1999.** *Psychopatológia pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999.
- VAŇA, B. et. al. 1999.** *Populačný vývoj v Slovenskej republike 1999*. Bratislava: VDC, Infostat, 2000, s. 17-32.
- ZELINA, M. 1996.** *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava: Iris, 1996.

ZELINA, M. 1996. Výchova detí zo sociálne znevýhodneného prostredia. In: *Výchova a vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Prešov: PF UPJŠ v Košiciach, 1996.

ZELINA, M. – REPÁŠ, V. – PAVLOV, I. 2003. Stratégia integrácie sociálne znevýhodnených detí a mládeže osobitne rómskej minority v spoločnosti. (Návrh). MŠ SR, Vysoké Tatry, august 2003.

ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

- BAČOVÁ, V.** Spoločenská integrácia cigánskeho obyvateľstva a cigánska rodina. In: *Slovenský národopis*. Bratislava, roč. 36, č. I, s. 22-34.
- BALABÁNOVÁ, H.** *Praktické zkušenosti se vzděláváním romských dětí*. Praha: Ment, 1995
- BALVÍN, J.** Učitel romských žáků. In: *Rómové a jejich učitelé*. Ústí nad Labem: 1999, s. 55.
- BALVÍN, J.** *Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém*. Praha: 2004, s. 5.
- DANKO, J.** Vzdelávacie predpoklady a vývin motivácie rómskych detí v mladšom školskom veku. In: HVOZDÍK, J. et al. *Motivácia a regulácia v osobnosti žiaka*. Prešov: FF UPJŠ, 1994.
- DAVIDOVÁ, E. 1965.** *Bez kolíb a šiatrov*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965.
- DAVIDOVÁ-TURČINOVÁ, E. 1972.** Specifiká romského etnika. In: *K problematice Romů: Sborník materiálu ze západočeské konference v Horním Slavkově*. Plzeň: Krajské kulturní středisko, 1972, s. 34-56.
- FARKAŠOVÁ, E.** *Špecifiká profesijnej orientácie rómskych žiakov*. Bratislava: VÚDPaP, 2003.
- FARKAŠOVÁ, E., KUNDRÁTOVÁ, B.** *Využitie skupinových foriem práce v procese ovplyvňovania negatívnych etnických postojov. Metodická príručka pre učiteľov základných škôl v multikultúrnom prostredí*. Bratislava : VÚFPaP, 2004.
- FLIEGEL, Ľ.** *Výchova a vzdelávanie rómskych detí v školskom systéme*. In: *Neznámi Rómovia*. Bratislava : Národopisný ústav SAV, 1992.
- GODLA, F.** Osobitosti rómskeho etnika z hľadiska histórie a ich dôsledky, objavovanie a rozvoj identity. In: *Zborník príspevkov z Medzinárodnej vedeckej konferencie: Výchova a vzdelávanie detí zo sociálne znevýhodneného prostredia*. Prešov: PF PU, 1996, s. 165-168.
- GODLA, F.** *Ako kvapky vody na kameň: prečo je potrebné písať a hovoriť o pedagogike orientované na potreby výchovy a vzdelávania rómskych žiakov?* In: *Učiteľské noviny*. Roč. 50, 2000, č. 25, s. 3.
- GODLA, F.** *Internátne vzdelávanie pre rómskych žiakov – áno, či nie?* In: *Romano nevo lil*, č. 656-663, 14. ročník, 2004, s.8
- HARTL, P. 1993.** *Psychologický slovník*. Praha: Budka, 1993.
- HORŇÁK, L. 1995.** Aktivizácia a motivácia prospechovo slabších žiakov 1. Stupňa ZŠ. In: *Pedagogická revue*, roč. XLVII, 1995, č. 7-8, s. 75-84.
- HORŇÁK, L.** Možnosti vplyvu tried s upravenou výučbou na reintegráciu rómskych žiakov osobitných škôl zo sociálne zanedbaného a výchovne menej podnetného prostredia medzi majoritnú populáciu. In: *Príprava učiteľov – elementaristov na prahu nového tisícročia*. Prešov: PF P, 2000, s. 82-84.
- HORŇÁK, L.** *Prospechovo slabší žiak v škole*. Prešov: PF PU, 2001.
- HORŇÁK, L.** Individuálny vzdelávací program ako prostriedok akcelerácie kognitívneho vývinu rómskych žiakov na špeciálnych základných školách. In: *Rómske etnikum v systéme multikultúrnej edukácie: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie v Prešove dňa 21. 9. 2000*. Prešov: PF PU, 2001, s. 37-49.
- HORŇÁK, L.** Osobitosti práce učiteľa špeciálnej základnej školy vo vzťahu k rómskym žiakom. In: *Pedagogická profesia v kontexte aktuálnych spoločenských zmien (Riziká, problémy, perspektívy)*:

Zborník z vedecko-pedagogickej konferencie s medzinárodnou účasťou. Prešov: FHPV PU, 2001, s. 205-208.

HORNÁK, K. – PETRASOVÁ, A. Rómsky asistent učiteľa – návrh jeho pedagogicko-psychologickej prípravy a uplatnenia v triedach s rómskymi deťmi. In: *Naša škola*, č. 10, 1999/2000, s. 6-11

HORVÁTOVÁ, E. *Cigáni na Slovensku.* Bratislava: SAV, 1964.

HORVÁTOVÁ, E. K otázke etnokultúrneho vývoja a etnickej klasifikácie Cigánov. In: *Slovenský národopis*, 22, 1974, s. 3-15.

HORVÁTHOVÁ, J. Kdo byli čeští Romové? In: *Černobíly život.* Praha, Gallery 2000.

HŮBSCHMANNOVÁ, M. Jazyková politika Sovětského svazu. In: *Sov. časopis*, 1973, s. 159-180.

HŮBSCHMANNOVÁ, M. Jak známe a neznáme cikánskou rodinu. In: *Děti a my*, 1977, č. 3, s. 7-8.

JANOUSEK, J., HOSKOVEC, J., ŠTIKAR, J. *Psychologický výkladový atlas.* Praha : Karolinum & Academia, 1993.

JURIGOVÁ, E. *Základy predškolskej výchovy.* Bratislava: SPN, 1986.

KOVAŘÍKOVÁ, M. et al. *Pedagogicko-psychologická problematika romských žáků ve vztahu k jejich školní úspěšnosti.* Ústí nad Labem: PF UJEP, 1998.

LIÉGEOIS, J. P. *Rómovia cigáni kočovníci.* Bratislava: Charis, 1995

MANN, A. B. *Neznámi Rómovia.* Bratislava: IsterScience Press, 1992.

NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie.* Praha : Academia, 1997.

NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti.* Praha : 2003, s. 126.

PASCH, M. et. al. *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině.* Praha : Portál, 1998.

PETRASOVÁ, A. *Využitie stratégie EUR ako prostriedku eliminácie funkčnej negramotnosti rómskych žiakov.* Prešov, MPC 2003.

PÍŠOVÁ, D. *Poslanie a príprava rómskeho asistenta učiteľa.* In: *Pedagogické rozhľady.* 2003, č. 1, s. 9.

PORUBSKÁ, G., SEIDLER, P., KURINCOVÁ, V. *Diferenciácia, integrácia a kooperácia v edukačnom prostredí.* Nitra : PF UKF, 2001. 242 s. ISBN 80-8050-320-6.

PORTIK, M. *Determinanty edukácie rómskych žiakov.* Prešov: PdF Prešovskej univerzity, 2003.

PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova a vzdělávání.* *Pedagogika*, XL, 1991, str.269-276

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika.* Praha: Portal,1997.

PRŮCHA, J. et. al. *Pedagogický slovník.* Praha : Portál, 1998.

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika.* Praha: 2000.

PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky.* Praha : Portál, 2000. ISBM 80-7178-399-4.

PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova: Teorie – praxe – výzkum.* Praha: ISV, 2001.

ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme-jde o to jak.* Praha : 1998, s. 109.

SKUTTNAB, K. T. – KANGAS, T., *Menšina, jazyk a rasizmus.* Bratislava: Kalligram, 2000.

ŠOTOLOVÁ, E. *Vzdělávání Romů.* Praha: Grada, 2000.

ŠVEC, Š. *Základné pojmy v pedagogike a andragogike.* Bratislava : IRIS, 1995, ISBN 80-88778-15-8.

ŠVEC, V. *K některým zdrojům inovací pedagogické přípravy budoucích učitelů.* *Alma mater* 5, č- 5-6, 1995.

VALACHOVÁ, D. et. al. *Vzdelávanie Rómov.* Bratislava: SPN, 2002.

ZELINA, M. *Ako sa stať tvorivým*. Bratislava: Fontana, 1997.

ZELINA, M. Možnosti akcelerácie žiakov z menej podnetného prostredia. In: *Perspektívy edukácie žiakov z výchovne menej podnetného prostredia: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie v Prešove*. Prešov: PF PU, 1998, s. 11-18.

ZELINA, M. *Alternatívne školstvo*. Bratislava: Iris, 2000.

ZELINA, M. *Rómske etnikum v systéme multikultúrnej edukácie*. Prešov : PF PU, 2001.

ZELINOVÁ, M. ZELINA, M. *Model tvorivo-humanistickej výchovy*. Bratislava: ŠPÚ, 1994.

Názov:	Úvod do problematiky Školiaci program o multikulturalizme a motivácii pre učiteľov žiakov stredných škôl pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného a výchovne menej podnetného prostredia.
Autor:	PaedDr. Ingrid Zubková
Recenzent:	PaedDr. Ján Cangár
Jazyková úprava:	PaedDr. Ingrid Zubková, Vlasta Školková
Obálka:	Roman Štaffen
Náklad:	1000 100 ks
Rozsah:	22 strán
Vydavateľ:	EUROFORMES, s.r.o.
Vydanie:	prvé
Formát:	A4
ISBN	978-80-7061-100-0